

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3, 2025

www.buxdu.uz



The journal was registered with the certificate № 05-45 on February 25, 2011 at Bukhara Region Press and Information Administration of Uzbekistan Press and Information Agency

According to the resolution №201/3 as of December 26, 2013 of the Presidium of Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan the journal was included into the list of scientific journals in which scholarly articles on the scientific results of dissertations on Psychology must be published.

Address:

200117, Bukhara city,
K.Murtazoyev street, 11
Bukhara State University
Editorial and publishing
Department
Phone: +998 (94) 837-18-38

**The journal is published 4
times a year**

Website: www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasida 2011- yil 25-fevral № 05-45-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2013-yil 26-dekabrdagi 201/3-sonli qarori bilan psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari ilmiy natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.

Tahririyat manzili:

200117, Buxoro shahri,
K.Murtazoyev ko., chasi, 11-uy
Buxoro davlat universiteti
"Tahririy-nashriyot" bo., limi
Tel: +998 (94) 837-18-38

**Jurnal 1 yilda 4 marta
chiqadi.**

Website:
www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

*Журнал
зарегистрирован Бухарским
областным управлением
агентства печати и
информации Республики
Узбекистан. Свидетельство
№ 05-45
от 25.02.2011г.*

*Журнал включен в список
обязательных выпусков ВАК
при Кабинете Министров
Республики Узбекистан
на основании решения ВАК
№201/3 от 26 декабря 2013 года
для получения учёной степени
доктора психологических наук.*

Адрес:

город Бухара 200117,
улица М.Икбола, 11
Бухарский государственный
университет
Редакционный отдел
тел: +998 (94) 837-18-38

**Журнал выходит 4 раза в
год.**

Website:
www.buxdu.uz
E-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz



PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL * НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

3-son 2025-yil. * Выпуск 3. 2025 год.

ТАНРИР НАУ'АТИ – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

BOSH MUHARRIR – ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

BAROTOV SH. R.

Psixologiya fanlari doktori, professor.

Xalqaro Psixologiya Fanlari Akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Действительный член (академик) Международной Академии психологических наук

MAS'UL KOTIB – ОТВ. СЕКРЕТАРЬ

Sayfullayeva N.Z. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

XAMIDOV O.X.

Buxoro davlat universiteti rektori,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

SHOUMAROV G'.B.

Psixologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston
Respublikasi Fanlar Akademiyasining haqiqiy a'zosi

UMAROV B.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

KOZLOV V.V. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

MALI'X S.B. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

KOROBENNIKOV I.A. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor

KARIMOVA V.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

SAFOYEV N.S.

Psixologiya fanlari doktori, professor

BEKMURODOV M.B.

Sotsiologiya fanlari doktori, professor

KADIROV U.D.

Psixologiya fanlari doktori, professor

JABBOROV A.M.

Psixologiya fanlari doktori, professor

OLIMOV Sh.Sh.

Pedagogika fanlari doktori, professor

JUMAYEV R.G'.

Siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

NISHONOVA Z.T.

Psixologiya fanlari doktori, professor

NAZAROV A.M. Psixologiya fanlari doktori (DSc),
professor

IBODULLAYEV Z.R.

Tibbiyot fanlari doktori, professor

BEGMATOV A.S.

Falsafa fanlari doktori, professor

HUSEYNOVA A.A.

Falsafa fanlari doktori, professor

MUXAMEDOVA D.G.

Psixologiya fanlari doktori, professor

RUXIYEVA X.A.

Psixologiya fanlari nomzodi, professor

BAROTOVA D.SH.

Psixologiya fanlari doktori, dotsent

AKRAMOV V.R.

Tibbiyot fanlari doktori, dotsent

ZARIPOV G.T.

Texnika fanlari nomzodi, dotsent.

OSTONOV Sh.Sh.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

RUSTAMOV Sh.Sh.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

TILAVOV M.H.

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

MUHARRIRLAR – РЕДАКТОРЫ:

Usmanova M.N. – psixol.fan.nom., professor

Muxtorov E.M. – psixol.fan.nom., dotsent

Raxmatova M.M. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Abuzalova M.K. - filologiya fanlari doktori, professor

Sobirova D.A. – psixologiya fanlari doktori (DSc),
professor

ТЕХНИК МУХАРРИЛАР – ТЕХ.

РЕДАКТОРЫ:

Shirinova M.Sh., filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)



PSYCHOLOGY

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue 3: 2025

EDITORIAL BOARD:

EDITOR-IN-CHIEF: **BAROTOV SH. R.**

Doctor of Psychology, professor, the member (academician) of International Academy of Psychological Sciences

EXECUTIVE SECRETARY: Sayfullaeva N.Z. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

XAMIDOV O.X.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
The rector of Bukhara State University

SHOUMAROV G.B.

Doctor of Psychology, Professor, Full
member of the Academy of Sciences of the
Republic of Uzbekistan

UMAROV B.M.

Doctor of Psychology, Professor
The assistant of the editor-in-chief

KOZLOV V.V. (Russia)

Doctor of Psychology, Professor

MALIKH S.B. (Russia)

Doctor of Psychology, Professor

KOROBAYNIKOV I.A. (Russia)

Doctor of Psychology, Professor

KARIMOVA V.M.

Doctor of Psychology, Professor

SAFOEV N.S.

Doctor of Psychology, Professor

BEKMURODOV M.B.

Doctor of Sociology, Professor

KADIROV U.D.

Doctor of Psychology, Professor

JABBOROV A.M.

Doctor of Psychology, Professor

OLIMOV Sh.Sh.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

JUMAEV R.G.

PhD in Political Sciences, Docent

NISHONOVA Z.T.

Doctor of Psychology, Professor

NAZAROV A.M.

Doctor of Psychology, Professor

IBODULLAEV Z.R.

Doctor of Medical Sciences, Professor

BEGMATOV A.S.

Doctor of Philosophy, Professor

HUSEYNOVA A.A.

Doctor of Philosophy, Professor

MUXAMEDOVA D.G.

Doctor of Psychology, Professor

RUXIYEVA X.A.

Candidate of Psychology, Professor

BAROTOVA D.SH.

Doctor of Psychology, Docent

AKRAMOV V.R.

Doctor of Medical Sciences, Docent

ZARIPOV G.T.

Candidate of technical sciences, Docent

OSTONOV Sh.Sh.

PhD of Psychology, Docent

RUSTAMOV Sh.Sh.

PhD of Psychology, Docent

TILAVOV M.H.

PhD of Psychology

EDITORS:

Usmanova M.N. – Candidate of Psychology,
Professor

Mukhtorov E.M. – Candidate of Psychology,
Docent

Raxmatova M.M. – Doctor of
Philosophy in Philological Sciences
(PhD), Docent

Abuzalova M.K. – Doctor of Philological
Sciences, Professor

Sobirova D.A. Doctor of Psychology,
Professor

TECHNICAL EDITORS:

Shirinova M.Sh., Doctor of
Philosophy in Philological Sciences
(PhD)





Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o'g'li,
Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi
Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari kafedrasida katta o'qituvchisi
rahmatillolatibjonov474@gmail.com

ZAMONAVIY O'ZBEK PSIXOLOGIYASIDA KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI TADQIQ ETISHDA SHARQ FALSAFASINING ROLI

Annotatsiya. Zamonaviy o'zbek psixologiyasida kommunikativ ko'nikmalarni tadqiq etish jarayonida Sharq falsafasining nazariy va amaliy ahamiyati juda muhimdir. Tadqiqot davomida Sharq mutafakkirlarining (jumladan, Alisher Navoiy, Abu Nasr Forobiy, Jaloliddin Rumiy va boshqalar) muloqot, axloq, til, nutq va insoniy fazilatlar haqidagi qarashlari tahlil qilinadi. Ushbu qarashlarning zamonaviy kommunikativ ko'nikmalar bilan o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi hamda o'zbek psixologlarining qarashlari va ularning Sharq falsafiy merosi bilan uyg'unligi o'rganilib, kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar nazariy asosda tahlil qilinadi. Mazkur yondashuvlar orqali pedagogik-psixologik jarayonda madaniy meros va zamonaviy ilm uyg'unligining ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ ko'nikmalar, o'zbek psixologiyasi, Sharq falsafasi, muloqot kompetensiyasi, psixologik yondashuv, madaniy meros, axloq va nutq madaniyati.

СОВРЕМЕННАЯ УЗБЕКСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ И РОЛЬ ВОСТОЧНОЙ ФИЛОСОФИИ В ИССЛЕДОВАНИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ

Аннотация. В современной узбекской психологии изучение коммуникативных навыков невозможно без учета теоретического и практического значения восточной философии. В ходе исследования анализируются взгляды восточных мыслителей (в частности, Алишера Навои, Абу Насра Фараби, Джалалиддина Руми и других) на коммуникацию, этику, язык, речь и человеческие добродетели. Рассматриваются взаимосвязи между этими представлениями и современными концепциями коммуникативных навыков. Особое внимание уделяется точкам соприкосновения взглядов узбекских психологов с философским наследием Востока, а также теоретическому анализу подходов, направленных на формирование и развитие коммуникативных компетенций. Через эти подходы обосновывается значимость интеграции культурного наследия и современных научных знаний в психолого-педагогическом процессе.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, узбекская психология, восточная философия, коммуникативная компетенция, психологический подход, культурное наследие, этика и речевая культура.

THE ROLE OF EASTERN PHILOSOPHY IN THE STUDY OF COMMUNICATIVE SKILLS IN MODERN UZBEK PSYCHOLOGY

Abstract. In modern Uzbek psychology, the theoretical and practical significance of Eastern philosophy plays a vital role in the study of communicative skills. This research analyzes the views of Eastern thinkers (including Alisher Navoi, Abu Nasr al-Farabi, Jalaluddin Rumi, and others) on communication, ethics, language, speech, and human virtues. The interconnection between these philosophical ideas and modern concepts of communicative skills is examined. The work explores the perspectives of Uzbek psychologists and their integration with Eastern philosophical heritage, providing a theoretical analysis of approaches aimed at the formation and development of communicative competence. These approaches emphasize the importance of harmonizing cultural heritage with contemporary scientific knowledge within the pedagogical and psychological process.

Keywords: communicative skills, Uzbek psychology, Eastern philosophy, communicative competence, psychological approach, cultural heritage, ethics and speech culture.

Kirish. Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida muloqot eng muhim ijtimoiy va ruhiy jarayon sifatida e'tirof etilgan. Ayniqsa, kommunikativ ko'nikmalar, ya'ni samarali, mazmunli, maqsadli va madaniyatli muloqot yurita olish qobiliyati har bir shaxsning shaxsiy rivoji, ijtimoiy integratsiyasi va kasbiy muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kommunikativ ko'nikmalarning zamonaviy psixologik

talqinlari asosan kognitiv, lingvistik va sotsiopsixologik yondashuvlarga tayanadi. Ammo bu ko'nikmalar ildizi, tarixiy shakllanishi, madaniy va axloqiy tamoyillari chuqur falsafiy va ruhiy asoslarda yotadi. Aynan shu nuqtayi nazardan, Sharq mutafakkirlarining merosi o'ziga xos ma'naviy zamin va kommunikativ qadriyatlar tizimini taqdim etadi.

Asosiy qism. Kommunikativ ko'nikmalar zamonaviy jamiyatda insonlar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlash va shaxsiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Sharq mutafakkirlari, garchi zamonaviy kommunikatsiya nazariyalari kontekstida ishlamagan bo'lsalar-da, o'zlarining falsafiy, axloqiy va pedagogik asarlarida muloqotning inson hayotidagi o'rniga alohida e'tibor berganlar. Sharq mutafakkirlarining muloqotga oid qarashlari nafaqat o'z davrida, balki zamonaviy jamiyatda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ularning axloqiy va ma'naviy qadriyatlar asosidagi muloqot tushunchasi bugungi kunda global ijtimoiy muammolar, masalan, madaniyatlararo tushunmovchilik va nizolarni hal qilishda muhim yo'l-yo'riq bo'la oladi.

Abu Nasr Forobiy - musulmon Sharqida ilk falsafa maktabini asos solgan buyuk faylasuflardan biridir. U “Muallim as-soniy” (Ikkinchi ustoz) nomi bilan mashhur bo'lib, Platon va Aristotel merosini davom ettirgan. Forobiy falsafasida muloqot masalasi ijtimoiy hayot, davlat boshqaruvi va axloqiy kamolot bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi [2].

Abu Nasr Forobiyga ko'ra, inson jamiyatda yashar ekan, o'z ehtiyojlarini qondirish va mukammal hayot kechirish uchun boshqalar bilan muloqotda bo'lishi shart. U muloqotni ijtimoiylashuvning negizi, bilim almashish vositasi va axloqiy barkamollik omili sifatida izohlaydi. Uning fikricha, har bir inson o'z kamolotini faqatgina jamiyatdagi muloqot orqali ro'yobga chiqaradi. Uning “Fozil shahar ahli” (Madinat al-fazila) asarida jamiyatdagi mukammal tuzum, aynan, aql, muloqot va ma'naviy uyg'unlik asosida shakllanishi bayon etiladi. Bu yerda Forobiy muloqotni faqat so'z almashinuvi emas, balki ma'nolarni anglash, tushunish va ruhiy uyg'unlikka erishish vositasi sifatida ko'radi [6].

Abu Nasr Forobiyning ta'kidlashicha, muloqot qiluvchi shaxslar orasida aql, axloq va ma'naviyat uyg'un bo'lishi kerak, shunda muloqot samarali bo'ladi. Bunday muloqot esa shaxsning axloqiy yuksalishiga xizmat qiladi va jamiyatdagi tinchlikni ta'minlaydi.

Uning fikricha, bilimli, fazilatli insonlar muloqotda ham boshqalarga yo'l ko'rsatuvchi bo'lishi kerak. Bu jihat Forobiyning pedagogik qarashlarida ham o'z aksini topgan – u ta'lim jarayonini ham muloqot orqali amalga oshiriladigan axloqiy va aqliy faoliyat deb hisoblaydi [9]. Shuningdek, Forobiy muloqotning ijtimoiy rollar, rahbar va fuqaro o'rtasidagi tushunish, hamda tilning ijtimoiy vazifalari bilan bog'liq jihatlariga ham alohida e'tibor qaratgan. U til vositasi orqali fikrni to'g'ri yetkazish, muomala madaniyatini shakllantirish va insoniy munosabatlarni mustahkamlash imkoniyatlarini ta'kidlaydi. Abu Nasr Forobiy muloqotni shaxsiy, ijtimoiy va siyosiy hayotning ajralmas qismi sifatida talqin etadi. Uningcha, muloqot nafaqat axborot almashinuvi, balki insoniylik, axloqiy yuksalish va jamiyat barqarorligi uchun zarur vositadir.

Abu Ali Ibn Sino o'zining “Tib qonunlari” va “Donishnoma” asarlarida tarbiya va o'qituvchi-o'quvchi munosabatlariga alohida e'tibor bergan. U o'qituvchining muloyimlik va hurmat bilan muloqot qilishi o'quvchining bilim olish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [4]. Ibn Sino muloqotni tarbiyaviy jarayonning asosiy vositasi sifatida ko'radi, bunda o'qituvchi o'quvchining qiziqishlarini hisobga olishi va ular bilan ochiq muloqot qurishi kerak. Abu Ali Ibn Sinonning pedagogik muloqotga yondashuvi zamonaviy ta'limdagi “konstruktiv muloqot” tushunchasiga yaqin. Uning o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hurmatga asoslangan muloqotga urg'u berishi bugungi kunda ham o'qituvchilar uchun muhim yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Bizning fikrimizcha, Ibn Sinonning bu yondashuvi zamonaviy ta'limda talabalarni faol ishtirok etishga undash va ularning ijodiy fikrlashini rag'batlantirishda qo'llanilishi mumkin. Masalan, uning muloyimlik va hurmatga asoslangan muloqot tamoyillari sinfda ijobiy muhit yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ibn Sino kommunikativ buzilishlarni psixologik muammolar bilan izohlashi zamonaviy logopediya, psixoterapiya va klinik psixologiyada qo'llanilayotgan tamoyillarga asos solgan deb aytish mumkin. Demak, bu yondashuv faqat tarixiy emas, balki amaliy qiymatga ham ega.

Jaloliddin Rumiy o'zining “Ma'naviy masnaviy” asarida muloqotni insonning ichki ma'naviy holati bilan bog'laydi. U samimiyat, mehr va poklik orqali muloqot qilishni targ'ib qiladi [8]. Jaloliddin Rumiy fikricha, so'zlar insonning ichki dunyosini aks ettiradi, shuning uchun muloqotda niyatning pokligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, u o'z hikoyalarida g'azab va hasadni muloqotning salbiy omillari sifatida ko'rsatadi va ularni mehr va tushunish bilan almashtirishni tavsiya qiladi. Darhaqiqat, Rumiy muloqotni faqat so'zlar bilan cheklamaydi, balki u insonning ichki holati va niyatlarini ham muloqotning bir qismi sifatida ko'radi. Bu zamonaviy kommunikatsiya nazariyalaridagi noverbal muloqot va emotsional intellekt tushunchalariga yaqin keladi. Jaloliddin Rumiy ta'limotlari bugungi kunda ham insonlar o'rtasidagi chuqur va ma'naviy muloqotni rivojlantirishda ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. Rumiy qarashlari zamonaviy psixoterapiya va maslahat

xizmatlarida, ayniqsa, emotsional intellektni rivojlantirishda qo‘llanilishi mumkin, chunki u insonning ichki holatini tushunish va uni muloqot orqali ifodalashga katta e‘tibor bergan.

Yusuf Xos Hojib o‘zining “Qutadg‘u bilig” asarida muloqotni jamiyatni boshqarish va adolatni ta‘minlash vositasi sifatida ko‘radi. U rahbar va xalq o‘rtasidagi muloqotda adolat, donolik va muloyimlik muhim ekanligini ta‘kidlaydi. Uning fikricha, muloqot jamiyatdagi uyg‘unlikni ta‘minlashda asosiy omil hisoblanadi. Masalan, u adolatli rahbarning xalq bilan ochiq muloqot qurishi orqali jamiyatda barqarorlikni ta‘minlash mumkinligini ko‘rsatadi. Yusuf Xos Hojibning muloqotga yondashuvi zamonaviy ijtimoiy psixologiyadagi “ijtimoiy hamkorlik” tushunchasi bilan mos keladi. Uning adolatli muloqotga urg‘u berishi bugungi kunda ham davlat boshqaruvi va jamoatchilik bilan aloqalarda dolzarbdir [10]. Bizning fikrimizcha, Yusuf Xos Hojibning qarashlari zamonaviy davlat xizmatchilari va rahbarlari uchun muhim yo‘l-yo‘riq bo‘la oladi, chunki uning ta‘limotlari xalq bilan ochiq va adolatli muloqot qurishni targ‘ib qiladi, bu esa ishonch va hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Alisher Navoiy o‘zining “Mahbub ul-qulub” asarida insonlar o‘rtasidagi muloqotda axloqiy qadriyatlarining muhimligini ta‘kidlaydi. U muloyimlik, samimiyat va hurmatni muloqotning asosiy tamoyillari sifatida ko‘radi [7]. Uning fikricha, insonning so‘zi va xatti-harakati o‘zaro uyg‘un bo‘lib, jamiyatda mehr-oqibatni mustahkamlashi kerak. Masalan, u adovatsiz va samimiy muloqot orqali insonlar o‘rtasida do‘stlik va ishonchni mustahkamlash mumkinligini ta‘kidlaydi. Alisher Navoiyning muloqotga yondashuvi zamonaviy psixologiyadagi “empatik muloqot” tushunchasi bilan mos keladi. Uning muloyimlik va samimiyatga urg‘u berishi insonlar o‘rtasidagi ishonch va hamkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, Navoiyning bu qarashlari bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelayotgan nizolar va tushunmovchiliklarni bartaraf etishda muhim yo‘l-yo‘riq bo‘la oladi. Alisher Navoiyning samimiy muloqotga urg‘u berishi onlayn muhitda anonimlik tufayli yuzaga keladigan salbiy muloqotlarning oldini olishda qo‘llanilishi mumkin. Uning qarashlari bugungi o‘quvchilarga nutq madaniyati, xalq oldida mas‘uliyatli muloqot tushunchalarini o‘rgatishda juda boy asos bo‘la oladi.

Darhaqiqat, sharq mutafakkirlari o‘z davrida muloqotni chuqur falsafiy, axloqiy va ruhiy mezonlar asosida yoritganlar. Ularning fikrlarida so‘z faqat aloqa vositasi emas, balki tarbiya, mas‘uliyat, ma‘naviyat va ijtimoiy uyg‘unlik vositasidir. Ushbu yondashuvlarni bugungi zamonaviy psixologik tadqiqotlar bilan uyg‘unlashtirish – nafaqat ilmiy, balki axloqiy vazifadir.

Mazkur muammo yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi psixolog olimlari ham izlanishlar olib borgan. Ular jumlasiga E.G‘oziyev, V.M. Karimova, G‘.Shoumarov, D.Muxamedova, O. E. Hayitov, F. A. Akramova, N. X. Lutfullayeva va N.S. Safayev va boshqa olimlarni kiritish mumkin.

Zamonaviy o‘zbek psixologiyasida kommunikativ ko‘nikma - shaxsning ijtimoiy faoliyati, o‘zaro munosabatlardagi moslashuvchanligi va muloqot jarayonidagi madaniyatini ifodalaydigan muhim komponent sifatida talqin qilinmoqda. Bu muammo bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar ko‘proq ta‘lim tizimi, pedagogik jarayon, o‘quvchilar va pedagoglarning psixologik holati bilan bog‘liq kontekstda yoritiladi. V.M. Karimovanning fikricha, pedagogik jarayonda samarali muloqot kommunikativ kompetentlik asosida vujudga keladi va bu kompetentlik insoniy qadriyatlar, empatiya, tafakkur doirasi va tahliliy fikrlash qobiliyati bilan bevosita bog‘liqdir [5]. U pedagog shaxsiyatining ijtimoiy-psixologik o‘ziga xos jihatlarini, ayniqsa o‘zini boshqalar o‘rniga qo‘yib ko‘ra olish, mulohazalilik, ijtimoiy kechinmalarni anglay olish kabi muhim jihatlarini alohida ta‘kidlaydi. O.E. Hayitov kommunikativ ko‘nikmani ijtimoiy-psixologik kompetensiyaning ajralmas bo‘lagi sifatida ko‘radi. U pedagog shaxsining o‘z fikrini ochiq, tushunarli, ta‘sirchan va madaniyatga mos ravishda ifoda eta olishini - kasbiy muvaffaqiyatning tayanchi sifatida belgilaydi. Uning tadqiqotlarida ko‘proq kommunikatsion savodxonlik, ya‘ni til, kontekst va mimik ifodalar uyg‘unligi alohida e‘tiborda tutiladi [3]. F.A. Akramova tomonidan ilgari surilgan pedagogik kommunikatsiyaning “psixologik hamkorlik” sifatida talqin qilinishi juda muhim nazariy yondashuv bo‘lib, bu yondashuv kommunikativ ko‘nikmani shunchaki axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki insonlar o‘rtasida o‘zaro ruhiy ishonch, empatiya va madaniy-muloqotiy muvozanatni ta‘minlovchi omil sifatida tushunishga undaydi. Uning fikricha, o‘qituvchi o‘z faoliyatida nafaqat bilim beruvchi, balki bolalar qalbini tushunuvchi, ularning psixologik ehtiyojlariga javob bera oluvchi shaxs sifatida shakllanishi zarur. Ayniqsa, u ilgari surgan axloqiy-psixologik ekologiya tushunchasi hozirgi kunda pedagogik amaliyot uchun nihoyatda dolzarbdir. Bu tushuncha ostida pedagogik jarayonni emotsional jihatdan xavfsiz, madaniy bag‘rikeng va ruhiy qo‘llab-quvvatlovchi muhitda olib borish nazarda [1].

Tadqiqot maqsadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – zamonaviy o‘zbek psixologiyasida kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida Sharq falsafasining o‘rni va ahamiyatini aniqlash, bu falsafaning kommunikatsiyaga oid g‘oya va qarashlarini sistematik tahlil qilish, hamda ushbu g‘oyalarni hozirgi psixologik tadqiqotlar va amaliyot bilan uyg‘unlashtirish orqali innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishdan iboratdir.

Sharq falsafasi va mutafakkirlarining muloqotga oid qarashlarini chuqur oʻrganish xususan, Alisher Navoiy, Abu Nasr Forobiy, Jaloliddin Rumiy, Ibn Sino va boshqa Sharq donishmandlarining fikrlarida insoniy muloqot, axloqiy komillik, til va nutq madaniyati qanday talqin etilganini tahlil qilinadi.

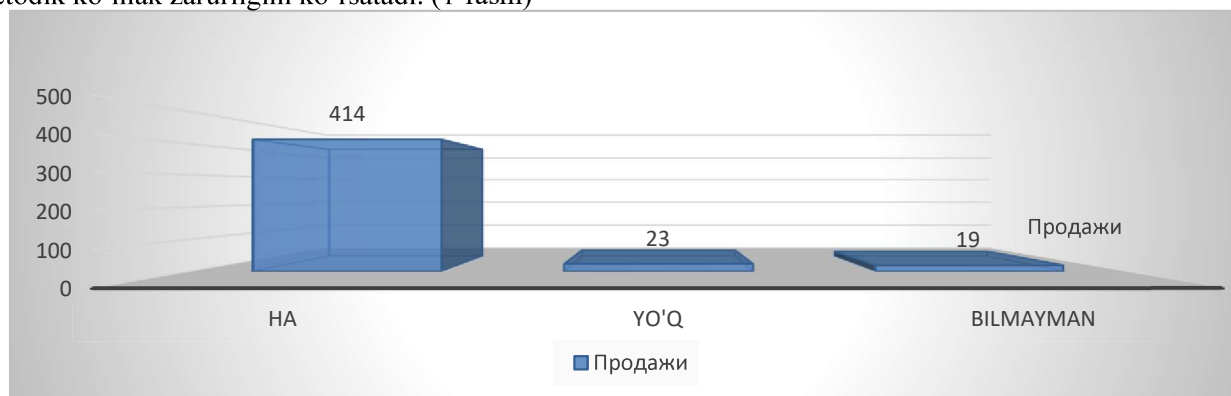
Zamonaviy oʻzbek psixologik tadqiqotlaridagi kommunikativ koʻnikmalarning nazariy va amaliy asoslarini aniqlash, bu borada V.M. Karimova, O.E. Xayitov, F.A. Akramova, N.S. Safayev, olimlarning asarlarida kommunikatsiya, shaxslararo muloqot, psixologik kompetensiya masalalarining qanday yoritilgani oʻrganiladi.

Pedagogik va psixologik amaliyotda kommunikativ koʻnikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi tamoyillarni Sharq falsafasidan kelib chiqib tizimlashtirish ayniqsa, tarbiya, taʼlim, psixologik maslahat, trening va mashgʻulotlar jarayonida qadimiy bilimlardan qanday foydalanish mumkinligi baholanadi.

Empirik tadqiqot natijalari. Ushbu tadqiqot doirasida pedagoglarni kommunikativ koʻnikmalarini shakllanish jarayonining psixologik jihatlarini eksperimental va diagnostik metodlar asosida tahlil qilindi.

Bugungi kunda taʼlim tizimidagi izchil islohotlar, yangilangan pedagogik yondashuvlar, shuningdek, interaktiv va innovatsion metodikalarning faol joriy etilishi natijasida oʻqituvchilardan faqatgina kasbiy bilim va malaka emas, balki yuqori darajadagi kommunikativ koʻnikmalarga ega boʻlish ham talab etilmoqda. Ayniqsa, malaka oshirish kurslarida ishtirok etayotgan pedagoglar faoliyatida bu jihatlar yanada dolzarb tus olmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, malaka oshirish kursi tinglovchilarining kommunikativ koʻnikmalarini aniqlash, baholash va rivojlantirishda ijtimoiy-psixologik omillarni oʻrganish zarurati tugʻiladi. Ayniqsa, soʻrovnoma asosida olib boriladigan ilmiy-tadqiqot ishlari bu yoʻnalishdagi real holatni aniqlash, ehtiyojlar va mavjud toʻsiqlarni aniqlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy soʻrovnoma - bu jamiyat yoki muayyan ijtimoiy guruh vakillarining fikr-mulohazalari, munosabatlari, ehtiyojlari, psixologik holatlari va xatti-harakatlarini oʻrganishga qaratilgan ilmiy asoslangan metoddir. Tadqiqotimizda Malaka oshirish kursi tinglovchilarini kommunikativ koʻnikmalarini baholovchi “Pedagoglarda kommunikativ koʻnikmalarni baholash soʻrovnoma” nomli mualliflik soʻrovnoma oʻtqazilib, ilmiy tahlil qilindi. Soʻrovnoma natijalari asosida tinglovchilarning kommunikativ salohiyati, ijtimoiy va psixologik ehtiyojlari, muloqotga kirishishdagi muammolar, shuningdek, ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga taʼsir qiluvchi omillar aniqlandi. Tadqiqotimiz doirasida “Pedagoglarda kommunikativ koʻnikmalarni baholash soʻrovnoma” nomli mualliflik soʻrovnoma oʻtkazilib, unda jami 456 nafar pedagog ishtirok etdi.

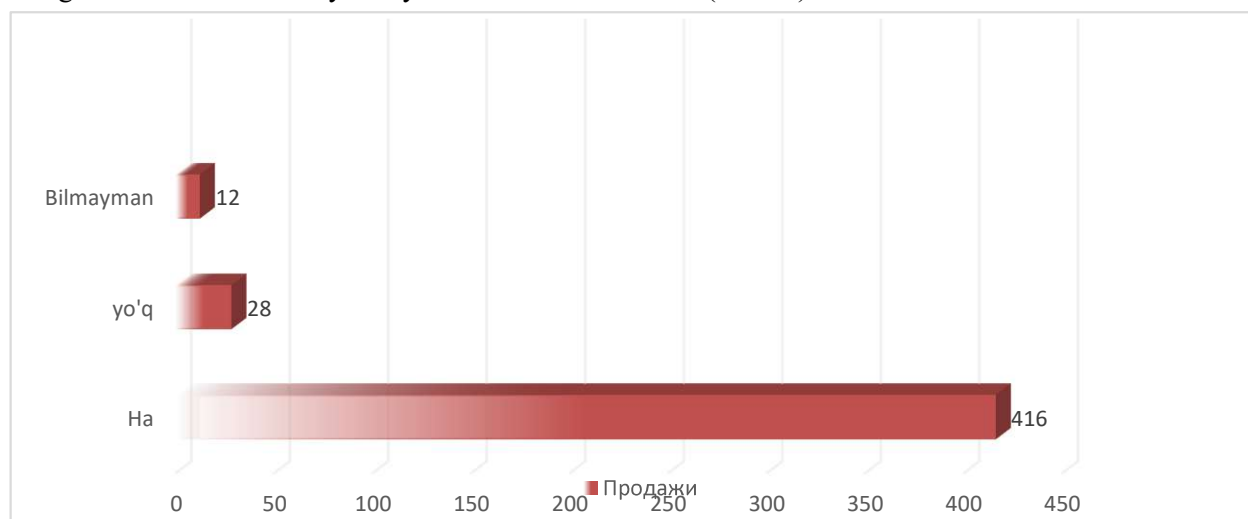
Soʻrovnomaning “Pedagogning oʻzini anglashi va oʻz-oʻzini baholashi pedagogik faoliyatda kommunikativ koʻnikmalar shakllanishiga taʼsir koʻrsatadimi?” savoliga 456 nafar pedagogdan 414 nafari (91%) “Ha” deb javob berdi. Bu omilning kommunikativ koʻnikmalarning shakllanishiga taʼsiri borligini eʼtirof etdi. Ushbu yuqori koʻrsatkich shuni koʻrsatadiki, aksariyat pedagoglar oʻzini anglash, refleksiya va ichki baholash jarayonlarini kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda asosiy psixologik omil deb hisoblaydi. Bu esa zamonaviy pedagogik yondashuvlar – oʻz-oʻzini rivojlantirish, metakognitiv fikrlash va shaxsiy kompetensiyalarning muhimligi haqida keng tushunchaga ega ekanliklarini anglatadi. 23 nafari (5%) “Yoʻq” deb javob berdi va bu fikrga qarshi chiqib, oʻzini anglash va baholashning kommunikativ koʻnikmalar bilan bevosita bogʻliqligini inkor etdi. 19 nafari (4%) esa “Bilmayman” deb baholadi. Bu raqam taʼlim tizimidagi ayrim pedagoglar orasida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga oid psixologik va ilmiy bilimlarning yetarli emasligini koʻrsatadi. Soʻrovnoma natijalari shuni koʻrsatadiki, aksariyat pedagoglar (91%) oʻzini anglash va baholash kommunikativ koʻnikmalarni shakllantirishda muhim omil ekanini tan oladi. Bu, oʻqituvchining ichki refleksiv jarayonlari uning muloqotdagi muvaffaqiyatiga bevosita taʼsir qilishini bildiradi. Kamroq qism (5–4%) esa bu bogʻliqlikni toʻliq anglamasligi yoki noaniq fikr bildirganligi, ularga metodik koʻmak zarurligini koʻrsatadi. (1-rasm)



1-rasm. Psixologlarning oʻzini anglashi va oʻz-oʻzini baholashi pedagogik faoliyatda kommunikativ koʻnikmalar shakllanishiga taʼsir koʻrsatishi toʻgʻrisidagi fikrlari

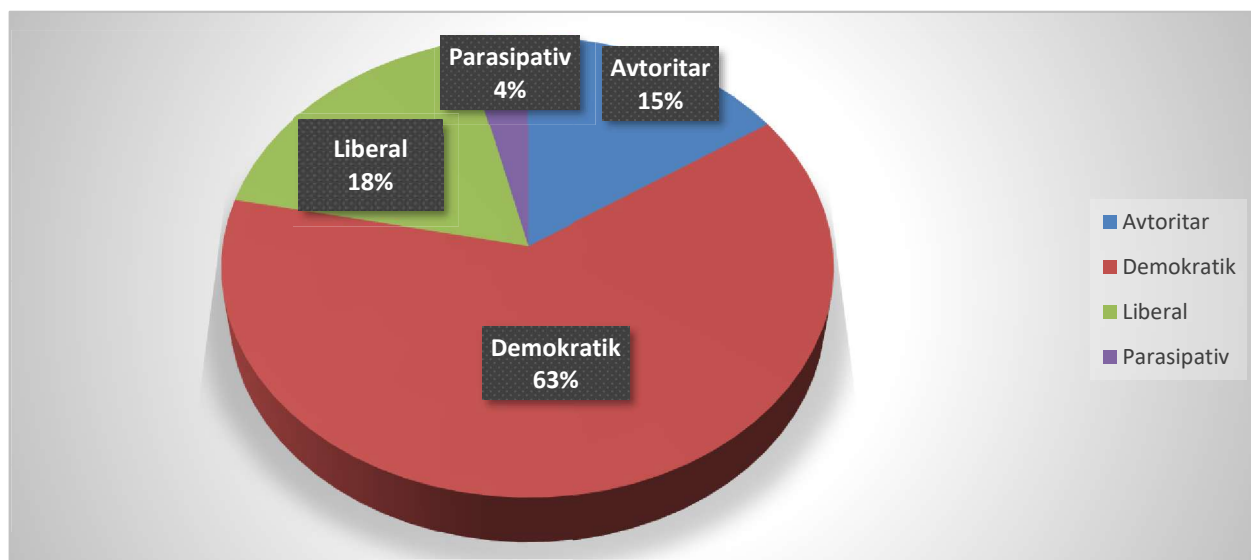
“Pedagogning o‘z-o‘zini boshqarishi va stressni boshqarish qobiliyati, muloqot samarali bo‘lishiga ta’sir ko‘rsatadimi?” degan savolga 456 nafar pedagogning 416 nafari (91%) ijobiy javob bergani, ya’ni “Ha” deb baholagani — ta’lim tizimida pedagog shaxsiy barqarorlik va psixologik muvozanatni saqlashi muloqot samaradorligining muhim omili ekanini chuqur anglashini ko‘rsatadi. Bunday yondashuv, zamonaviy psixologiyada keng qo‘llanilayotgan emotsional intellekt, stressga chidamlilik, va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining pedagogik faoliyatdagi ahamiyatiga mos keladi. Bunda, pedagog o‘zining hissiy holatini nazorat qila olganda, u o‘quvchilar, ota-onalar va kasbdoshlar bilan muloqotda muvozanatli, mulohazali va empatik yondasha oladi. Bu esa o‘z-o‘zidan kommunikatsiya sifatini oshiradi.

Shuningdek, 28 nafar (6%) ishtirokchining “Yo‘q” deb javob bergani, ularning bu bog‘liqlikni to‘liq anglamayotganini yoki shaxsiy tajribalari bunday natijani bermaganini ko‘rsatadi. Bu pedagoglar ehtimolki o‘zining stressga chidamliligi va muloqot sifati o‘rtasidagi bog‘liqlikni yetarlicha kuzatmagan yoki shu borada psixologik bilimga ega emas. Yana 12 nafar (3%) pedagogning “Bilmayman” deb javob bergani esa bu masalada ularning fikri shakllanmaganini, ehtimol yetarli tajriba yoki axborotga ega emasligini bildiradi. Bunday respondentlar, odatda, o‘z shaxsiy-emotsional holatlarini chuqur tahlil qilishga odatlanmagan, bu esa kommunikativ ko‘nikmalar rivojiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Xulosa shuki, pedagogik faoliyatda o‘z-o‘zini boshqarish, emotsiyalarni tartibga solish va stress bilan kurashish — samarali muloqot uchun hal qiluvchi jihatlardandir. Pedagoglar buni amaliyotda his qilgan va tan olganlar. Shu sababli, o‘qituvchilarda stressni boshqarish bo‘yicha psixologik treninglar, o‘zini anglash va emotsional muvozanatga oid dasturlar orqali ularning kommunikativ salohiyatini yanada oshirish mumkin. (2-rasm).



2-rasm. Psixologlarning o‘z-o‘zini boshqarishi va stressni boshqarish qobiliyati, muloqot samarali bo‘lishiga ta’sir ko‘rsatishi haqidagi fikrlari

“Pedagogik faoliyat uslublaridan faoliyatingizda qaysi biriga ko‘proq murojat qilasiz?” savoliga 456 nafar pedagogdan 286 nafari (63%) “Demokratik” usulni tanladi. Mazkur usulni tanlagani zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi teng huquqli, hurmat asosidagi, ikki tomonlama muloqotga yo‘naltirilgan yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi. Bu holat kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda ayni demokratik uslub ayniqsa samarali ekanini tasdiqlaydi. Demak, ko‘pchilik pedagoglar muloqotga tayyor, o‘quvchilarning shaxsiy fikrini hisobga oluvchi pozitsiyada ishlamoqda. 82 nafari (18%) “Liberal” usulni tanladi. Bu uslubda o‘quvchilarga katta erkinlik berilishi bilan birga, o‘qituvchi nazorati kuchsizroq bo‘ladi. Ushbu yondashuv, har doim ham samarali kommunikatsiyani ta’minlay olmaydi, ammo ba’zi pedagoglar tomonidan tanlanishi ularning mustaqillikka e’tibor berishini anglatadi. 71 nafari (15%) “Avtoritar” usulni tanladi. Bu usulni tanlagani esa an’anaviy yondashuvlarning hamon ayrim hollarda ustuvorligini ko‘rsatadi. Bu uslubda o‘qituvchi markaz bo‘lib, muloqot biryozlama bo‘ladi, ya’ni bu pedagoglar hali ham buyruqbozlikka asoslangan yondashuvni afzal ko‘rishmoqda. Bunday yondashuv esa kommunikativ ko‘nikmalar rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. 7 nafari (4%) “Parasipativ” usulni tanladi. Bu past ko‘rsatkich ushbu uslubning amaliyotda kam qo‘llanilayotganini bildiradi. Holbuki, parasipativ yondashuv — o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik va fikr almashishga asoslangan bo‘lib, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun eng mos yondashuvlardan biridir. Xulosa sifatida, pedagoglarning katta qismi demokratik boshqaruv uslubini tanlagani quvonarlidir, chunki bu muloqot madaniyati va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. (3-rasm)



3-rasm. Psixologik faoliyat uslublaridan faoliyatingizda qaysi biriga ko'proq murojat qilasiz savoliga berilgan fikrlar

Xulosa. So'rovnoma natijalari asosida pedagogik jamoalarda kommunikativ ko'nikmalarning rivojlanishi bir qator muhim omillarga bog'liq ekanligi aniqlandi. Bu omillar orasida ochiqlik, o'zaro ishonch, hamkorlik va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish alohida ajralib turadi. Respondentlarning aksariyati samarali kommunikatsiyani shunchaki axborot almashinuvi sifatida emas, balki chuqur o'zaro hurmat, emotsional qo'llab-quvvatlash, bir-birini tinglash va tushunishga asoslangan dinamik jarayon sifatida baholadi. Bu jarayon nafaqat pedagoglar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi, balki ta'lim muhitida ijobiy ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishga xizmat qiladi.

So'rovnoma ishtirokchilarining faol va ongli ishtiroki ularning kommunikatsiya madaniyati va jamoa ichidagi ijtimoiy-psixologik muhitning ahamiyati haqida yetarli darajada xabardor ekanliklarini ko'rsatdi. Bu esa pedagoglarning o'zlarining kasbiy rivojlanishiga jiddiy yondashayotganligini va o'z faoliyatlarida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor berayotganliklarini tasdiqlaydi. Respondentlarning ko'pchiligi muloqot madaniyatini nafaqat o'qituvchilar o'rtasidagi axborot almashinuvi, balki o'quvchilar bilan ham samarali munosabatlar o'rnatishda muhim omil sifatida qayd etishdi. Bu jarayonda o'qituvchilarning faol tinglash, empatiya ko'rsatish va konstruktiv fikr almashish qobiliyatlari muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik jamoalarda samarali kommunikatsiyaning mavjudligi ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichi sifatida qaraladi. Samarali muloqot nafaqat o'quv jarayonida aniq va tushunarli ma'lumot yetkazishga yordam beradi, balki o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, o'quvchilarning o'zlarini xavfsiz va qo'llab-quvvatlanayotgan his qilishlariga zamin yaratadi. Bundan tashqari, jamoa ichida ochiq va ishonchli muloqot muhiti bo'lishi pedagoglarning psixologik salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, o'qituvchilar o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlashga asoslangan muhitda o'zlarini ko'proq motivatsiyalangan va ijodiy his qilishadi, bu esa ularning kasbiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy ta'lim muhitida pedagoglarning roli sezilarli darajada o'zgardi. So'rovnoma ishtirokchilari tomonidan ta'kidlanganidek, hozirgi davr pedagoglari faqat axborot yetkazuvchi sifatida emas, balki muloqot orqali ishonch, hurmat va hamkorlik muhitini yaratuvchi shaxslar sifatida ko'rilmogda. Bu jarayonda zamonaviy ta'lim texnologiyalari, masalan, raqamli platformalar, interaktiv dars uslublari va onlayn hamkorlik vositalari muhim rol o'ynaydi. Ushbu texnologiyalar nafaqat axborot almashinuvi osonlashtiradi, balki pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida yangi, yanada dinamik muloqot shakllarini rivojlantirishga yordam beradi.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, pedagogik jamoalarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha treninglar va seminarlar o'tkazish zarurati ham ta'kidlandi. Ishtirokchilarning fikricha, bunday treninglar o'qituvchilarga faol tinglash, ziddiyatlarni boshqarish, emotsional intellektni rivojlantirish va guruh ichida samarali hamkorlik qilish ko'nikmalarini oshirishda yordam beradi. Shu bilan birga, jamoa ichida ochiq muhokama va fikr almashish madaniyatini rivojlantirish uchun muntazam ravishda tajriba almashish sessiyalari tashkil etish taklif qilindi. Bu sessiyalar orqali pedagoglar o'zaro tajriba almashishi, yangi kommunikatsiya strategiyalarini o'rganishi va jamoaviy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishi mumkin.

Sharq falsafasi, xususan Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino va Jaloliddin Rumiylarning axloqiy-psixologik qarashlari zamonaviy O'zbek psixologiyasida kommunikativ ko'nikmalarni tadqiq etishda muhim

metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning o‘zaro hurmat, empatiya, ma’naviy muvozanat va ijtimoiy hamjihatlikka urg‘u beruvchi g‘oyalari muloqotni nafaqat axborot almashinuvi, balki shaxslararo ishonch va hamkorlikni mustahkamlovchi jarayon sifatida talqin qiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda bu meros kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda axloqiy asoslar, o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy-psixologik iqlimni rivojlantirishga yo‘naltirilgan yondashuvlarni boyitadi. Sharq falsafasi O‘zbek psixologiyasida muloqot madaniyatini mustahkamlash va ta’lim muhitida samarali kommunikatsiyani rivojlantirish uchun ilmiy va amaliy zamin yaratadi. Sharq falsafasining ta’lim muhitiga ta’siri, muloqot madaniyatini mustahkamlash, pedagogik jamoalarda ochiqlik va ishonchni oshirish orqali ta’lim sifatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu falsafiy qarashlar zamonaviy psixologik tadqiqotlarda muloqotning ma’naviy-axloqiy o‘lchovlarini tahlil qilish uchun ilmiy asos bo‘lib, o‘zbek ta’lim tizimida samarali kommunikatsiyani rivojlantirishga amaliy hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar:

1. Akramova F.A., Lutfullaeva N.X., Xaydarova X.P. *«Pedagogik psixologiya» fani (ma’ruzalar matni)*. – Toshkent: TDIU, 2005. – 201 bet.
2. Forobiy A.N. *Fozil shahar ahli haqida*. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi NMIU, 1993.
3. Hayitov O.E. *Boshqaruv psixologiyasi [Matn]: darslik*. – Toshkent: “Istiqlol” nashriyoti, 2021. – 236 b.
4. Ibn Sino, A. *Donishnoma*. – Toshkent: Fan, 1980.
5. Karimova V.M. *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent, 2012.
6. Nosiriddinov N. *Forobiy falsafasida inson va jamiyat*. – Toshkent: Fan, 2007.
7. Navoiy, A. *Mahbub ul-qulub*. – Toshkent: Sharq, 2001.
8. Rumiy, J. *Ma’naviy masnaviy*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 1999.
9. Xayrullayev M. *Sharq allomalari hikmati*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2001.
10. Yusuf Xos Hojib. *Qutadg‘u bilig*. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1971.

	Ayollarning ijtimoiy faolligini cheklovchi psixologik to'siqlar: sabablari va yechimlari	
	Психологические барьеры, ограничивающие социальную активность женщин: причины и пути решения	
	Psychological barriers limiting women's social activity: causes and solutions	
	<i>Бобиров Даврон Бобир ўгли</i>	208
41	Психологические аспекты формирования личностной идентичности подростков посредством информационной культуры	
	Psychological aspects of the formation of personal identity of adolescents through information culture	
	Axborot madaniyati orqali o'smirlarning shaxsiy o'ziga xosligini shakllantirishning psixologik omillari	
	<i>Машарипова Фароғат Матрасуловна</i>	212
42	Психологические условия и механизмы развития синергетического мышления в образовательной среде	
	Ta'lim muhitida sinergetik tafakkurni rivojlantirishning psixologik sharoitlari va mexanizmlari	
	Psychological development of synergetic thinking in the educational environment conditions and mechanisms	
	<i>Холйигитова Насиба Хабибуллаевна</i>	218
43	Профессионалашишнинг эрта боскичида карьеранинг ривожланишини тадқиқ қилиш ва муаммолари	
	Исследования и проблемы развития карьеры на раннем этапе профессионализации	
	Research and problems of career development in the early stage of professionalization	
	<i>Юсупова Василя Янгибаевна</i>	223
44	Психолого-педагогические факторы формирования личностных качеств воспитателей в системе дошкольного образования	
	Maktabgacha ta'lim tizimida o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning psixologik-pedagogik omillari	
	Psycho-pedagogical factors of the formation of personal qualities of educators in the preschool education system	
	<i>Кайдалов Николай Владимирович, Кайдалова Екатерина Викторовна</i>	229
45	Развитие soft skills у обучающихся социально-экономического профиля	
	Sotsionomik profil talabalarida yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirish	
	Development of soft skills in socio-economic students	
	<i>Latibjonov Rahmatillo Abdurashid o'g'li</i>	235
46	Zamonaviy o'zbek psixologiyasida kommunikativ ko'nikmalarni tadqiq etishda sharq falsafasining roli	
	Современная узбекская психология и роль восточной философии в исследовании коммуникативных навыков	
	The role of eastern philosophy in the study of communicative skills in modern uzbek psychology	
	<i>Quliev Y.K.</i>	249
47	O'quvchilarning uzluksiz ta'limga daldorligi tarkibiy modeli	
	A structural model of students' encouragement for continuing learning	